

DE STOLWIJKERSLUIS

Toekomst voor een gespaard landschap

Kees van Dam
Adri van den Brink

WAGENINGEN UNIVERSITEIT

WAGENINGEN UR

De Stolwijkersluis, Toekomst voor een gespaard landschap

Auteurs: ir. C.H.P.M. van Dam en prof.dr.ir. A. van den Brink

Bijdragen: ir. I.C. de Boer

Fotografie: I. Bijker

© Wageningen Universiteit, januari 2004

Departement Omgevingswetenschappen
Leerstoelgroep Landgebruiksplanning
Gen. Foulkesweg 13, 6703 BJ Wageningen
Telefoon: 0317-483311; telefax: 0317-482166

Ondergrond titelblad: Topografische Dienst Nederland

INHOUD

VOORWOORD	5
INLEIDING	7
ONTWERPEN AAN EEN CULTUURHISTORISCHE TOEKOMST	9
CULTUURHISTORISCHE SITUERING	11
DE WAARDEN OP KAART	12
HUIDIGE BODEMOPBOUW	15
NATUURWAARDEN	15
NETWERKEN EN PLEKKEN	17
SCENARIO'S	19
VERVOLG	25
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	27

VOORWOORD

Ten zuiden van Gouda, in de dijk langs de Hollandsche IJssel, ligt de Stolwijkersluis. Het is een fraai voorbeeld van gespaard landschap, dat wil zeggen een landschapselement dat het verhaal vertelt van de specifieke betekenis die de plek eens had. De sluis is in 1800 aangelegd, maar wordt al een aantal jaren niet meer gebruikt en is danig in verval geraakt. De vraag is of er mogelijkheden zijn de sluis op cultuurhistorisch verantwoorde wijze te herstellen.

De Historische Vereniging Die Goude en de Stichting Restauratie Stolwijkersluis hebben in samenwerking met Wageningen Universiteit (leerstoelgroep Landgebruiksplanning) het initiatief genomen tot een onderzoek naar de toekomst van de Stolwijkersluis en zijn directe omgeving. Daarbij zijn nauwe contacten gelegd met en is ruimhartige medewerking verkregen van het hoogheemraadschap Krimpenerwaard (de eigenaar van de sluis) en de gemeente Gouda.

Het voorliggende rapport is de neerslag van de eerste, verkennende fase van het onderzoek. Het rapport beoogt niet meer – maar zeker ook niet minder! – te zijn dan een aanzet voor de verdere discussie over de toekomst van de Stolwijkersluis. Het schetst een viertal scenario's die verdere uitwerking behoeven in samenwerking met alle betrokkenen. Het slothoofdstuk geeft enkele hoofdlijnen voor het vervolg.

Op deze plaats willen wij een ieder danken voor zijn of haar bijdrage aan de totstandkoming van dit rapport. In het bijzonder vermelden wij in dit verband de financiële bijdrage van Die Goude. Graag spreken wij de hoop uit dat het rapport zal bijdragen aan het behoud en herstel van het cultuurhistorisch waardevolle landschap van de Stolwijkersluis.

Kees van Dam
Adri van den Brink

Stolwijker schutsluis

Deze oude schut- en uitwateringslus is aangelegd in 1799-1800 is een rijksmonument en vormt een doorgang van de Stolwijke Vaart naar de Hollandse Lisse. De Stolwijker schutsluis werd aangelegd als toegang tot verveening in de Krimpenerwaard. Deze verveening werd een malakking en daardoor geraakte de sluis al in 1831 buiten functie. Nadat de houten ophaalbrug over de sluis werd vervangen door een vaste brug, werd in 1888 de sluis weer in gebruik genomen voor vervoer van melk, kaas en andere producten. In 1968 werd de sluis met een damwand aan de Lissekant afgesloten.

PROVINCIE HOLLAND
ZUID

LANDSCHAP FONDS

Ligging van de Stolwijkersluis ten zuidoosten van de oude binnenstad.

INLEIDING

Het stedelijk landschap van Gouda is voor een groot deel – stukje bij beetje en onophoudelijk – de verbouwing van het landschap dat aan de stad voorafging. Overblijfselen van dat oude landschap zijn soms nog heel zichtbaar aanwezig, maar niet altijd meer herkenbaar in hun vroegere functie. Het kan gaan om gebouwen of kunstwerken zoals sluizen, maar ook om fragmenten van vroegere structuren of patronen. Soms is er monumentale waarde aan toegekend, vaak ook niet. Dit is het gespaarde landschap, gespaard, omdat het niet aan de vele veranderingen ten prooi is gevallen maar herkenbaar aanwezig is gebleven. Het gespaarde landschap verdient aandacht en bescherming, omdat het ons als door een venster een blik op het verleden verschaft. Het vertelt het verhaal van de specifieke betekenis die de plek eens had. Het beter zichtbaar of herkenbaar maken van deze landschappen draagt bij aan de beleving van de stad en haar historische wortels. Het helpt ook om te voorkomen dat zij in de voortgaande stedelijke ontwikkeling alsnog ten onder gaan.

Een fraai voorbeeld van een gespaard landschap is de Stolwijkersluis, gelegen ten zuiden van Gouda in de dijk langs de Hollandsche IJssel. De sluis is in 1800 aangelegd in het kader van de voorgenomen maar mislukte verving van een deel van de Krimpenerwaard. De sluis wordt al een aantal jaren niet meer gebruikt en is danig in verval geraakt. Over de vraag wat er met dit rijksmonument moet gebeuren, lopen de meningen van betrokken partijen uiteen. Het gaat om een keuze tussen sloop of herstel op cultuurhistorisch verantwoorde wijze. De provincie Zuid-Holland heeft in het kader van het project Hollandsche IJssel de plek aangewezen als ontwikkelingszone. De gemeente Gouda wil de situatie verbeteren, maar heeft nog geen ontwikkelingsvisie, en verschillende particuliere initiatieven behartigen het herstel van de sluis. Het hoogheemraadschap Krimpenerwaard ziet de sluis als gevaarlijke coupure in de dijk en verlangt een veilige oplossing. In het kader van de landinrichting Krimpenerwaard is bij de sluis een nieuw gemaal geprojecteerd.

In dit rapport worden verschillende scenario's geschetst voor herstel van de sluis op een cultuurhistorisch verantwoorde wijze. De sluis staat daarbij niet op zichzelf, maar wordt gezien als onderdeel van zijn omgeving. Daarom wordt ook aandacht besteed aan de cultuurhistorische situering en aan de bodemopbouw en aanwezige natuurwaarden in de aanliggende polder Veerstablok. De scenario's zijn een betrekkelijk willekeurige greep uit de denkbare mogelijkheden van herstel van de sluis. Ze zijn bedoeld als inspiratiebron, als "geestverruimend middel" om het scala van mogelijkheden af te tasten, en zeker niet als instrument om de keuzeruimte op voorhand in te perken. In plaats van scenario's kan men ook spreken van mogelijke toekomsten. Het is aan de betrokken partijen om via een gemeenschappelijk leerproces een scherper beeld te krijgen en uiteindelijk tot keuzes te komen. In het slothoofdstuk zijn enkele voorstellen gedaan voor het vervolg.

ONTWERPEN AAN EEN CULTUURHISTORISCHE TOEKOMST

De Stolwijkersluis is in 1990 aangewezen als Rijksmonument. In de inleiding is gesproken over de waarde van gespaard landschap. Hieronder een poging om dit belang verder te duiden.

Elk onderdeel van het landschap om ons heen heeft een ontstaansverhaal. Als het verhaal erg oud is, kunnen we wegdromen bij een geromantiseerd beeld en ontsnappen aan de hedendaagse orde. Een minder oud verhaal, bijvoorbeeld één à twee eeuwen, kan ons lessen leren of de reden en betekenis van gebeurtenissen expliciet maken. Daarmee geeft geschiedenis een oriëntatiekader in de tijd.

Het historisch besef levert een bewustzijn op van veranderingen in het landschap. Daarmee maakt elke ingreep in het landschap onderdeel uit van een context van veranderingen. Zo moet de plaatsing van extra gemalen ook in de context van de eerste ontginning, de exploitatie van de gronden en de inklinking van de bodem worden begrepen.

Elke ingreep levert tevens een verstoring van het bestaande op. Deze verstoring kan variëren van een minimale ingreep tot een destructie zonder herkenbaar relict. Bij situaties die naar deze laatste vorm neigen, is vaak sprake van een reactie uit de omgeving, doordat een zekere gebondenheid is ontstaan. Een simpel element langs de weg kan voor een dagelijks voorbijganger een emotionele betekenis hebben. Moralistische en esthetische overwegingen spelen sinds de 20ste eeuw een rol: een respectloze omgang met de historie van onze voorouders wordt gezien als onverantwoordelijk. Daarbij komt dat wanneer een verhaal bijzonder genoeg is, het recreatief vermarkt kan worden. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is hier een goed voorbeeld van.

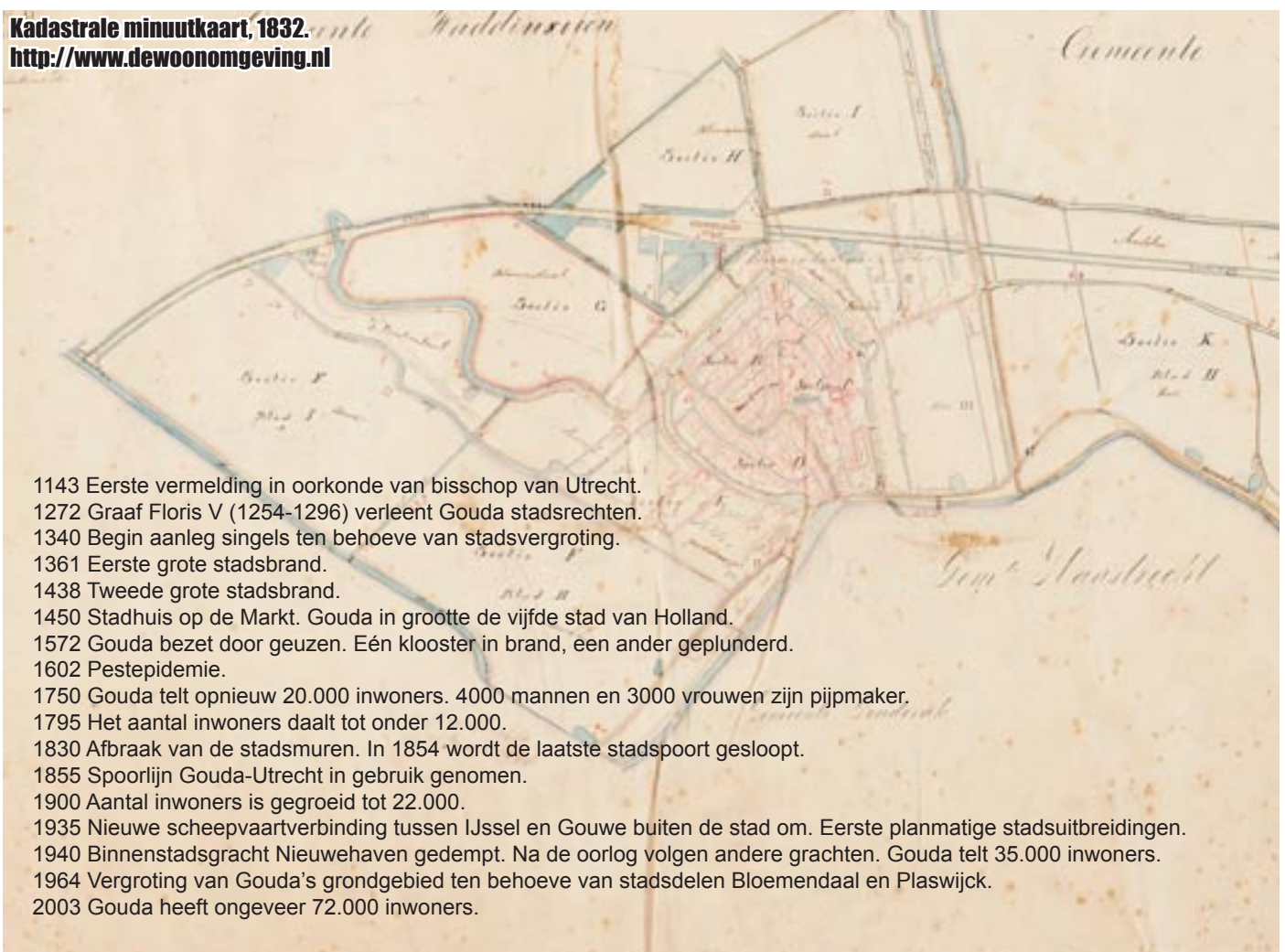
Met het succes van de nota Belvedere, waarin het nationale beleid voor de verweving van cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting is opgenomen, is tevens gebleken dat het belangrijk is zorgvuldig met de bestaande kwaliteiten om te gaan, al was het maar om economische redenen. Daartoe moet wel worden gebouwd aan de toekomst van cultuurhistorische elementen, om reddeloos verval te vermijden. Belvedere kent de strategie “behoud door ontwikkeling”, waarbij een nieuwe functie de oude schoonheid aanvult en het materiële onderhoud financiert. Bekende voorbeelden zijn Musée d’Orsay (oud station, nu museum), Kernwasser Wunderland (oude kerncentrale, nu pretpark), fort Asperen (oud fort, nu tentoonstellingsruimte) en Paradiso (oude kerk, nu uitgaansgelegenheid).

De Stolwijkersluis is maar een klein element. Toch maakt hij onderdeel uit van de geschiedenis van Gouda en vertolkt daarin een eigen verhaal. Zo vormt deze sluis samen met andere monumenten een *kwaliteit* in de omgeving van Gouda, die veel simpeler gesloopt dan behouden wordt. Daarom zou op het behoud moeten worden ingezet, in welke vorm dan ook, waar sloop altijd nog kan als geen alternatief overblijft.

Kaart van Blaeu, 1652.
<http://grid.let.rug.nl/~welling/maps/blaeu.html>

Kadastrale minuutkaart, 1832.
<http://www.dewoonomgeving.nl>

- 1143 Eerste vermelding in oorkonde van bisschop van Utrecht.
- 1272 Graaf Floris V (1254-1296) verleent Gouda stadsrechten.
- 1340 Begin aanleg singels ten behoeve van stadsvergroting.
- 1361 Eerste grote stadsbrand.
- 1438 Tweede grote stadsbrand.
- 1450 Stadhuis op de Markt. Gouda in grootte de vijfde stad van Holland.
- 1572 Gouda bezet door geuzen. Eén klooster in brand, een ander geplunderd.
- 1602 Pestepidemie.
- 1750 Gouda telt opnieuw 20.000 inwoners. 4000 mannen en 3000 vrouwen zijn pijpmaker.
- 1795 Het aantal inwoners daalt tot onder 12.000.
- 1830 Afbraak van de stadsmuren. In 1854 wordt de laatste stadspoort gesloopt.
- 1855 Spoorlijn Gouda-Utrecht in gebruik genomen.
- 1900 Aantal inwoners is gegroeid tot 22.000.
- 1935 Nieuwe scheepvaartverbinding tussen IJssel en Gouwe buiten de stad om. Eerste planmatige stadsuitbreidingen.
- 1940 Binnenstadsgracht Nieuwehaven gedempt. Na de oorlog volgen andere grachten. Gouda telt 35.000 inwoners.
- 1964 Vergroting van Gouda's grondgebied ten behoeve van stadsdelen Bloemendaal en Plaswijck.
- 2003 Gouda heeft ongeveer 72.000 inwoners.

Topografische kaart 1:50.000, 1839-1859. Wolters-Noordhoff, 1990.

Topografische kaart 1:50.000, 2002. ANWB, 2002.

CULTUURHISTORISCHE SITUERING

Gouda kent als Hollandse stad een rijke geschiedenis, waarin handel over water een belangrijke rol speelde. Gouda lag op de route tussen Amsterdam en Rotterdam, op het knooppunt van de Gouwe en de Hollandsche IJssel. In de bloeitijd was Gouda qua inwoneraantal de vijfde stad van Holland. Water is door de jaren heen zowel vriend als vijand geweest. Veel relictten als molens, boezems, sluisen, grachten, bruggen, havens en dijken getuigen van de omgang met het water.

Ten zuiden van de Stolwijkersluis ligt de Krimpenerwaard, een groot veenweidegebied waarvan de eerste ontginning in de 11de en begin 12de eeuw plaatsvond. Dit gebeurde vanaf de oeverwallen van de Lek, Hollandsche IJssel en Vlist, waar ook de eerste bewoning ontstond en al snel dijken werden aangelegd. De ontginning verliep volgens het recht van 'vrije opstrek', wat inhield dat de achtergrens van de kavels niet direct werd vastgesteld. Hierdoor ontstonden smalle, langgerekte kavels met sloten loodrecht op de rivieren. De tweede ontginningsfase in de 12de en begin 13de eeuw verliep meer systematisch. Vanaf gegraven weteringen werden via het 'cope-systeem' kavels aangelegd, die in Vlist-westzijde en rond Stolwijk nog kunnen worden aangetroffen. De ontginning van de natste gronden vond in de loop van de 13de en 14de eeuw plaats. Deze gebieden, zoals Zuidbroek en Berkenwoude, kennen vaak een onregelmatig patroon.

Door de drassige bodem en de frequente wateroverlast was het ontgonnen gebied grotendeels in gebruik als grasland. Alleen op kleine akkers nabij de boerderijen werden enkele gewassen geteeld. Om de bodemstructuur van deze akkers te verbeteren werd stalmest opgebracht, vermengd met bagger uit de sloten. Op deze akkers werd bijvoorbeeld hennep verbouwd om aan de vraag naar touw in Rotterdam te voldoen. De hennepakkers zijn te herkennen aan de brede sloten en omplanting met knotwilgen als bescherming tegen de wind. Op enkele plekken groeven boeren putten om turf te winnen voor eigen gebruik. Deze putten vormen nu vaak kleine natuurgebieden. Een ander kenmerk van de veengebieden zijn de lange doorgaande wegen, waarvan de tiendwegen speciale voorbeelden zijn.

Voor de Krimpenerwaard was eind 18de eeuw het plan gevat om een vervening te starten. Hiervoor zijn een ringdijk, een ringvaart met ophaalbruggen, en sluisen aangelegd, waaronder de Stolwijkersluis. Om verschillende redenen is deze vervening mislukt. De ringvaart en de schutsluis zijn later hoofdzakelijk gebruikt voor het transport van grondstoffen en landbouwproducten tussen Stolwijk en de IJssel. In 1947 werd de gietijzeren ophaalbrug over de sluis vervangen door de huidige brug van gewapend beton en in de jaren '80 van de vorige eeuw werd de rivierzijde afgesloten door een stalen damwand.

DE WAARDEN OP KAART

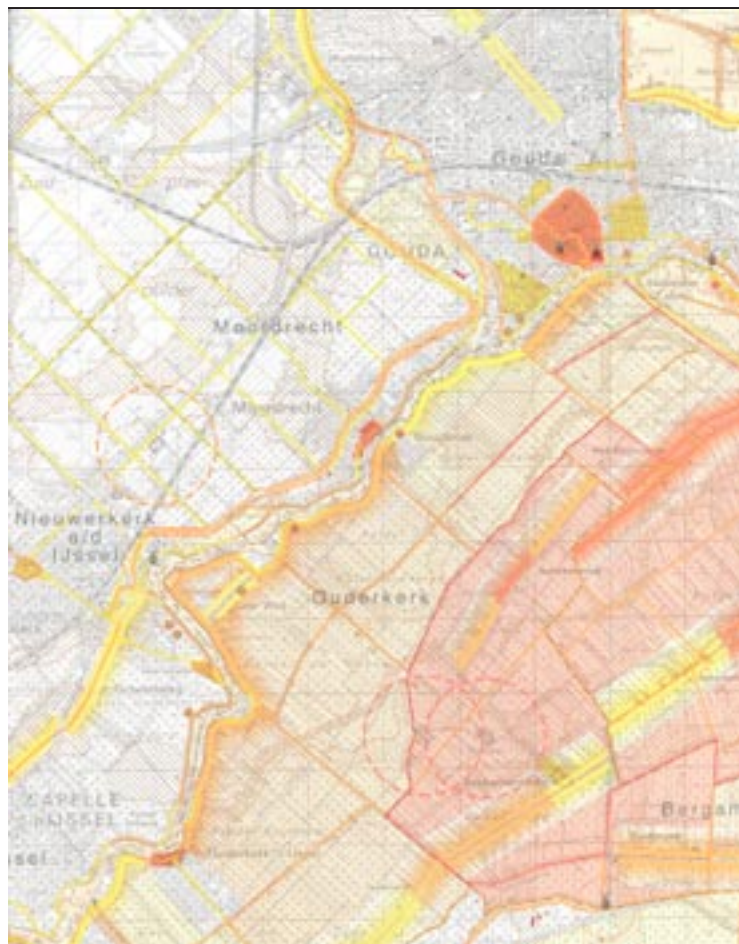
De waarde van de Krimpenerwaard ligt in haar gave veenontginningslandschap met langgerekte kavels, weteringen, tiendkaden, eendenkooien en prachtige boerderijlinten. Vooral het hart van de Krimpenerwaard met de bebouwingslinten van onder meer Achterbroek, Het Beijersche en Benedenkerk is bijzonder karakteristiek. De randen worden gekenmerkt door de rivierdijken, met waardevolle bebouwing en historisch tracé, en beschermde stadsgezichten van Gouda, Vlist en Schoonhoven (zie kaart cultuurhistorische waarden).

Circa 5000 jaar geleden kwam de hoofdstroom van de Rijn op de plek van de huidige Oude Rijn te liggen. De oude rijnlopen vormen in de Krimpenerwaard een complex patroon (zie binnendijks groen op de kaart archeologische kenmerken). Rivierafzetting, getijdeninvloed en veenvorming wisselden elkaar af, maar vanaf circa 4600 jaar geleden domineerde veenvorming het gebied.

Op de hoger gelegen oude stroomruggen heeft waarschijnlijk al vroeg bewoning plaatsgevonden, al zijn maar weinig vondsten bekend. Vanaf 1000 jaar geleden werden de veengebieden volledig ontgonnen vanaf de oevers van de rivieren en kleinere veenstromen.

De Krimpenerwaard is in 1999 aangewezen als Belvedere-gebied. Bijzondere waarden zijn:

- Het beschermde stadsgezicht van Gouda.
- Het rivierbedijkingslandschap met de rivierdijken, karakteristieke lintbebouwing, dijkmagazijnen en hoefslagpaaltjes.
- Het veenweidelandschap met als specifieke kenmerken: de visuele openheid, de lange, smalle graslandpercelen met plaatselijk eendenkooien, het rationele stelsel van weteringen en sloten met bijbehorende sluizen, bruggen, gemalen, molens en oude molengangen.
- Het oude, onder het veen begraven riviersysteem, en donken die archeologische resten uit het Neolithicum en de bronstijd herbergen.

Overzicht cultuurhistorische waarden. Provincie Zuid-Holland, 2003. Rood=zeer hoog, oranje=hoog, geel=redelijk hoog.

Archeologische kenmerken. Provincie Zuid-Holland, 2003. Binnendijks groen=stroomgordel onder het huidig oppervlak (occupatie vanaf de jonge steentijd, Bordeaux-rood= Stads- of dorpskern / woonheuvel vanaf de Middeleeuwen.

Cultuurhistorische landschapkenmerken. Provincie Zuid-Holland, 2003.

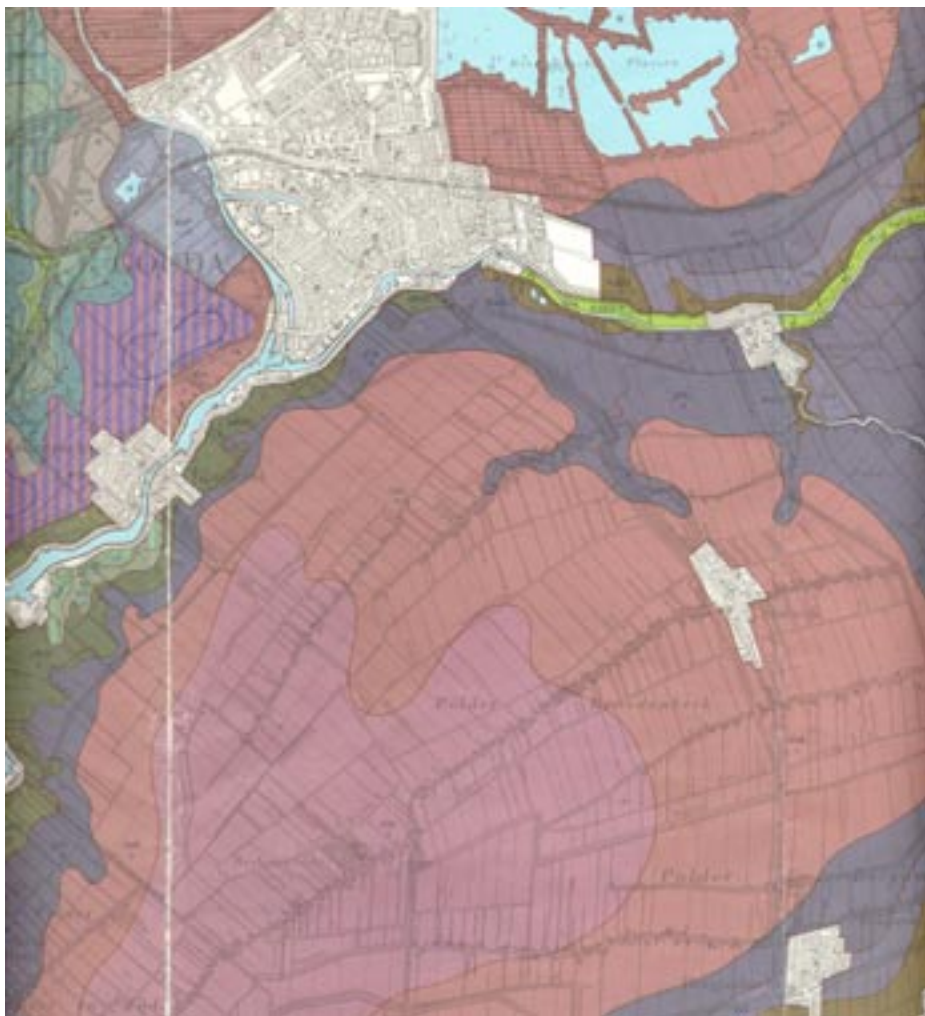
Het landschap van de Krimpenerwaard is hoofdzakelijk in de Middeleeuwen gevormd. De ontginning vond zoals gezegd plaats vanaf de rivieren, waarbij een Middeleeuws systeem van polders met kaden en (tiend-)wegen de afwateringseenheden vormen. Via boezems werd het water uitgelaten of -gemalen. De veenstroompjes en lange weteringen werden behalve als afwateringskanaal ook gebruikt voor transport van goederen.

Een grootschalige afgraving van het veen, zoals bij de Reeuwijkse Plassen, heeft hier nooit plaatsgevonden. Wel zijn er kleine veenputten te vinden tussen de weilanden. Het initiatief van rond 1800 om een vervening te starten, is nooit verder uitgevoerd dan de aanleg van de bruggen, de benodigde sluizen en de ringvaart, die op de kaart is aangegeven.

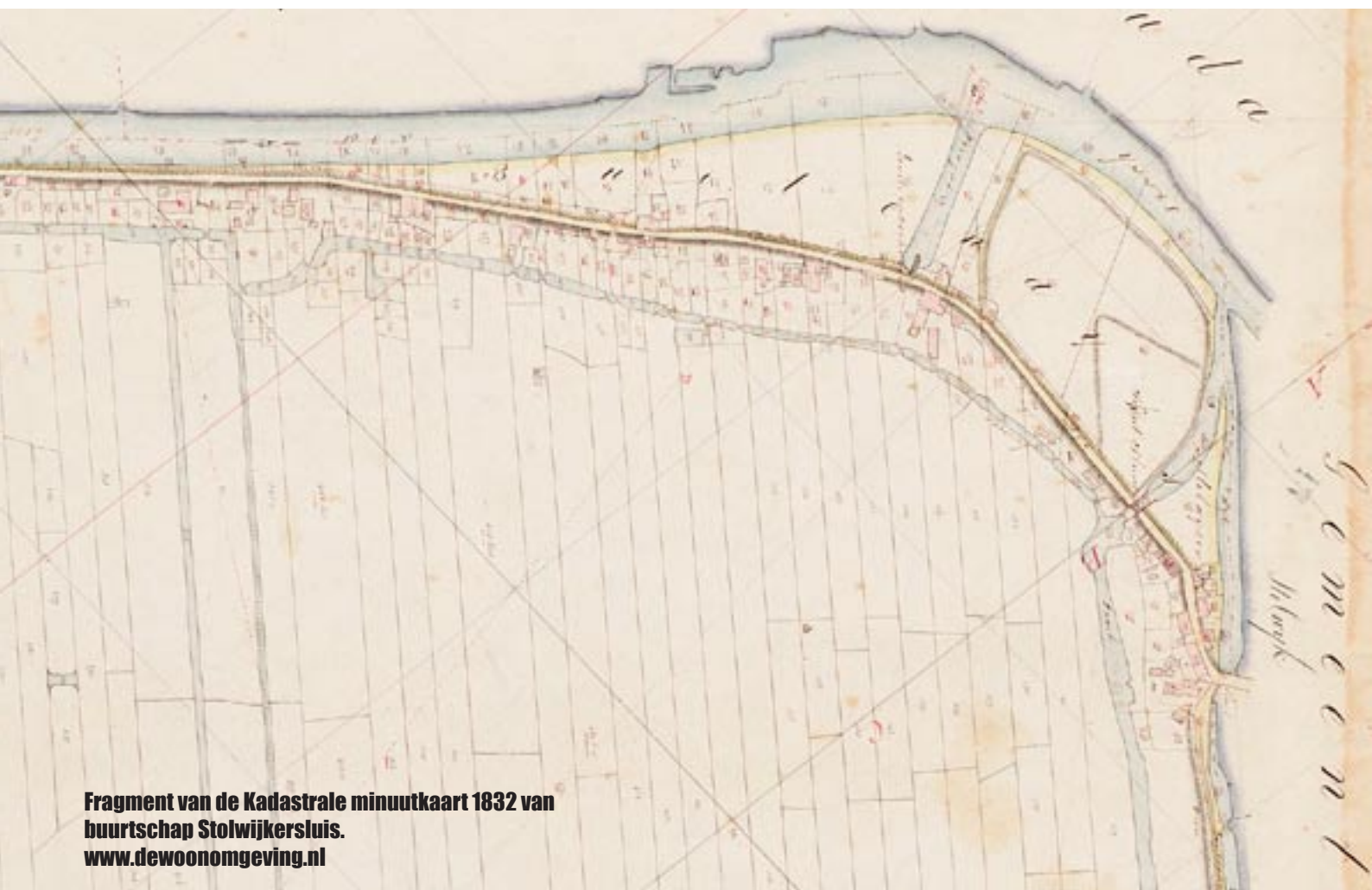
	Snelweg
	Spoorlijn
	Bebouwd oppervlak
	Grootschalige groenvoorziening (na 1945)
	Polder met veenputten
	Poldergrens
	Poldergrens (verstoord)
	Landscheiding
	Tiendweg
	Ringvaart planmatige vervening ca. 1800
	Restant bergboezem
	Restant molenboezem
	Wiel
	Rivierdijk
	Rivierdijk (verstoord)

De Stolwijkersluis met uitzicht op de Wijk (links) en de sluis in het begin van de twintigste eeuw (rechts).

**Fragment Bodemkaart van Nederland
1:50.000, 38 West - Gorinchem. Stichting
voor Bodemkartering, 1984.**

**Fragment van de Kadastrale minuutkaart 1832 van
buurtschap Stolwijkersluis.
www.dewoonomgeving.nl**

BODEMOPBOUW

Onder invloed van de rivieren is in de Krimpenerwaard bosveen ontwikkeld. In de polder Veerstablok liggen liedeergronden (klei) en daaronder een zoom van weideveengronden (bosveen of eutroof broekveen). De gronden vormen een zone langs de Hollandsche IJssel die tot onder Gouda doorloopt en uit 40-80 cm lichte en zware, kalkloze klei met daaronder eutroof broekveen bestaat.

Verder naar het midden van de Krimpenerwaard worden koopveengronden (bosveen, zeggeveen, rietzeggeveen of broekveen) aangetroffen. Door de ontwatering is klink in het veen opgetreden. Hierdoor moest van natuurlijke afwatering op kunstmatige afwatering worden overgegaan. Dit kon eerst door de sluizen bij laag water open te zetten, maar later maalden molens via boezems het water uit in de rivieren. Weer later werden de molens vervangen door stoom- en elektrische gemalen.

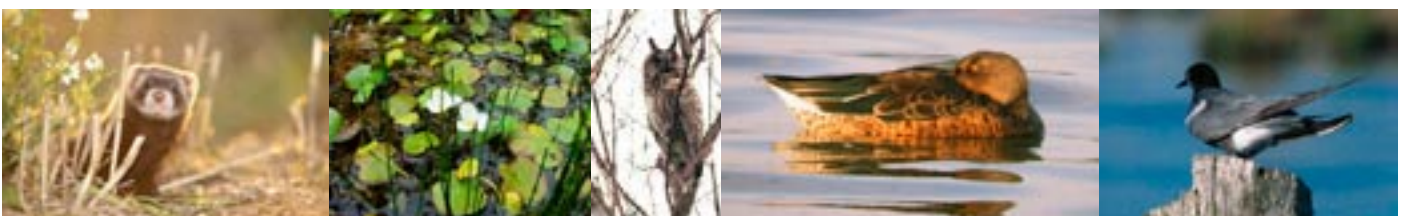
Een belangrijke maatregel in de veenweidegebieden was het baggeren, waarbij de sloten ten behoeve van de bevaarbaarheid werden uitgediept. Het baggerslib werd op de kanten van de kavels geworpen en uit de breedte van de sloten is de intensiteit van het baggeren af te lezen. Deze intensiteit was vooral hoog rond de bewoningskernen. Dieper in de polder lag het 'schraalland' dat als hooi- en weiland in gebruik was en waar minder frequent werd gebaggerd.

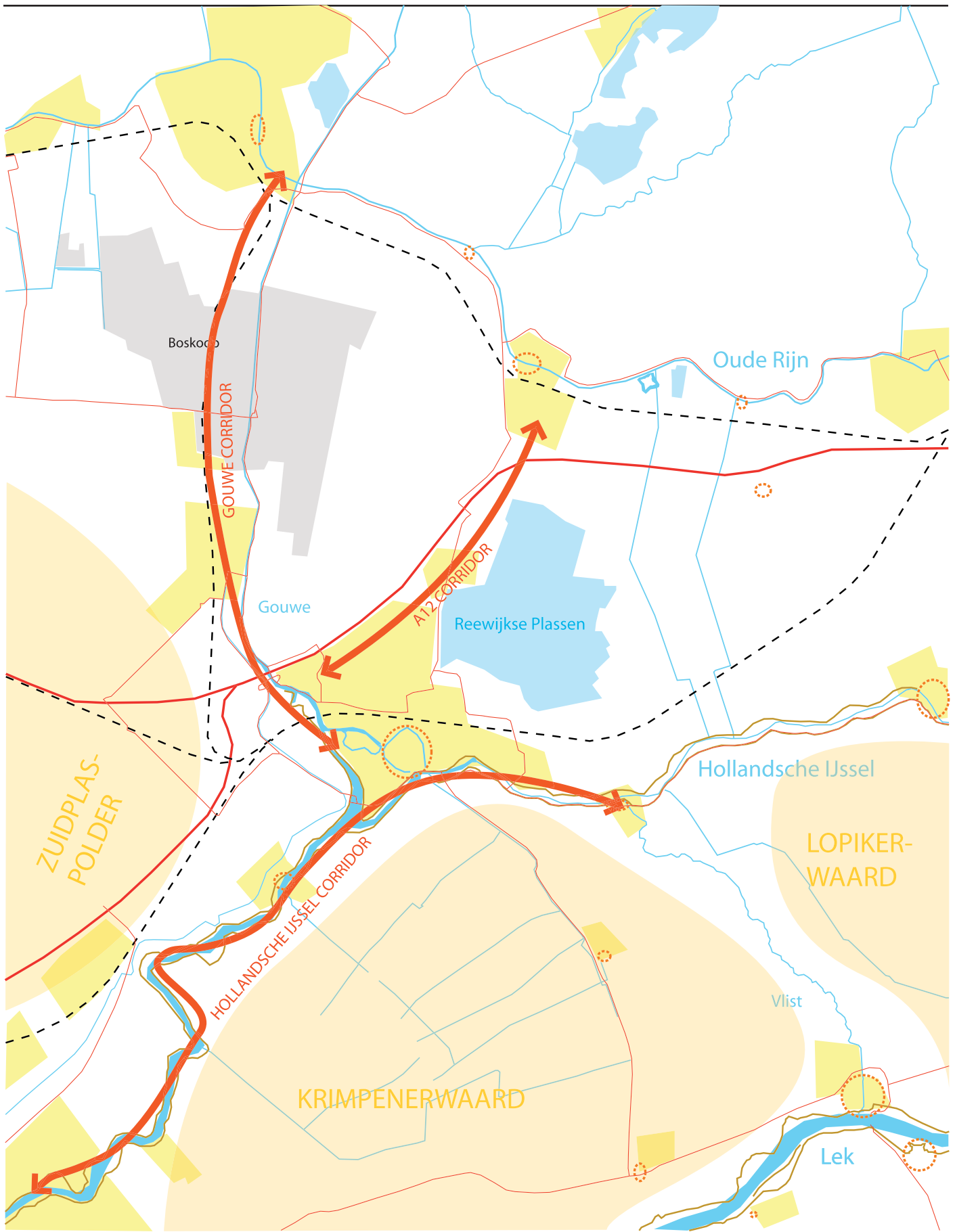
NATUURWAARDEN

De Krimpenerwaard bezit naast landschappelijke waarden ook belangrijke natuurwaarden, die kenmerkend voor dit natte veenweidelandschap zijn. Daarbij komt dat de waard niet is doorsneden door autosnelwegen en er geen grote claims vanuit de woningbouw of industrie op rusten. In het gebied komen zeldzame water- en oevervegetaties voor. Weidevogels, amfibieën, kleine zoogdieren en insecten vinden er hun leefgebied.

In de polder Veerstablok komen verschillende waardevolle leefgebieden voor. In het zuidoosten, tegen de Gouderakse Tiendweg, komen op een permanent nat en voedselrijk grasland verschillende soorten van het dotterbloemverbond voor, zoals dotterbloem, tweerijige zegge, echte koekoeksbloem en grote ratelaar. De Veerstablokboezem en de terreinen ten oosten en westen hiervan vormen de belangrijkste natuurzone. Ten westen van de oude boezem ligt een natte grasruigte die van belang is voor libellen, sprinkhanen, krekels en vlinders. Het bos van de Veerstablokboezem, dat voornamelijk bestaat uit elzen en berken, is een belangrijke broed- en rustplek van bosvogels. Deze bosvogels of doortrekkers zijn onder andere de boomvalk, de ransuil, de spotvogel, de houtsnip en de putter. Ook is het bos een leefgebied van bosspitsmuis, wezel, hermelijn, bunzing en waarschijnlijk diverse vleermuissoorten, amfibieën, marterachtigen en de ringslang. Ten oosten van dit bos heeft het Zuid-Hollands Landschap een nat schraalgrasland ingericht.

De meeste graslanden zijn door het agrarisch gebruik arm aan soorten. De oevers en sloten zijn iets rijker, maar eveneens onderhevig aan eutrofiëring en inlaat van vervuild rivierwater. In het water komen verschillende soorten vissen en amfibieën voor, zoals brasem, paling, zeelt, snoek, karper en ruisvoorn, groene kikker en kleine watersalamander. De vegetatie bestaat uit bultkroos, krabbescheer en kikkerbeet, met in de randen riet, lisdodde, pluimzegge en sporadisch dotterbloem en pijlkruid. De graslanden zijn evenwel van belang voor de weidevogels. Behalve scholekster en Kievit worden incidenteel ook slobbeend, veldleeuwerik, kuifeend en zwarte stern gesignaleerd.

Netwerken en plekken rond Gouda.

NETWERKEN EN PLEKKEN

De kaart hiernaast geeft een beeld van de belangrijkste netwerken en plekken rond Gouda. De belangrijkste infrastructuur loopt aan de noordkant van Gouda, namelijk de A12 en de spoorlijn Utrecht-Den Haag-Rotterdam. Rond Gouda verbinden enkele provinciale en secundaire wegen de stad met omliggende kernen. Wanneer de bebouwing deze infrastructuur sterk volgt, krijgt de zone de vorm van een corridor. Zo is de Hollandsche IJssel-corridor ontstaan op de dijken langs de rivier. De A12-corridor is nog in ontwikkeling. Door haar aantrekkingskracht op bedrijvigheid zal deze zich waarschijnlijk richting het westen uitbreiden.

De belangrijkste schakels in het vaarwegennetwerk zijn de Hollandsche IJssel van Krimpen tot Gouda en de Gouwe. Er bestaan echter geen goede routes door de Krimpenerwaard richting Schoonhoven. De Reeuwijkse Plassen zijn een belangrijk recreatiegebied voor waterliefhebbers. De polders zijn aantrekkelijke recreatielandschappen, waar een deel wordt verrijkt met de geschiedenis van de Oude Hollandse Waterlinie. Oude kernen vormen de historische ankers van de regio, waarvan enkele een toeristische attractie zijn (zie de cirkels op de kaart).

De infrastructuur wordt uitgebreid. Er zijn vergevorderde plannen voor de aanleg van de zuidwestelijke randweg door de polder Veerstablok die, aftakkend van de provinciale weg Schoonhoven-Gouda, westelijk van de rioolwaterzuivering de Hollandsche IJssel zal kruisen. Er ontstaat hierdoor een min of meer geïsoleerd gedeelte van de polder, dat wordt ingesloten door de IJsseldijk (Gouderaksdijk), het buurtschap Stolwijkersluis, de randweg en de rioolwaterzuivering. Hier liggen zowel kansen als bedreigingen. De openheid van het gebied wordt op termijn bedreigd door bebouwing aansluitend op de randweg, met als voorbeeld het geprojecteerde bedrijventerrein ten westen van de rioolwaterzuivering. De kans is het gebied een positieve, groene bestemming te geven en als zodanig te ontwikkelen. De sluis kan dienen als cultuurhistorisch ankerpunt. Hierdoor kan een nieuwe plek ontstaan tussen stad en platteland, een plek waarin de verbondenheid van de stedeling met zijn leefomgeving tot uitdrukking komt.

Er kan op tenminste drie manieren gekeken worden naar de te ontwikkelen identiteit van deze plek. We duiden ze aan met de kleuren rood, blauw en oranje. Hierin staat rood voor een stedelijke context, blauw voor ontwikkeling met water en oranje voor een recreatieve invalshoek.

ROOD

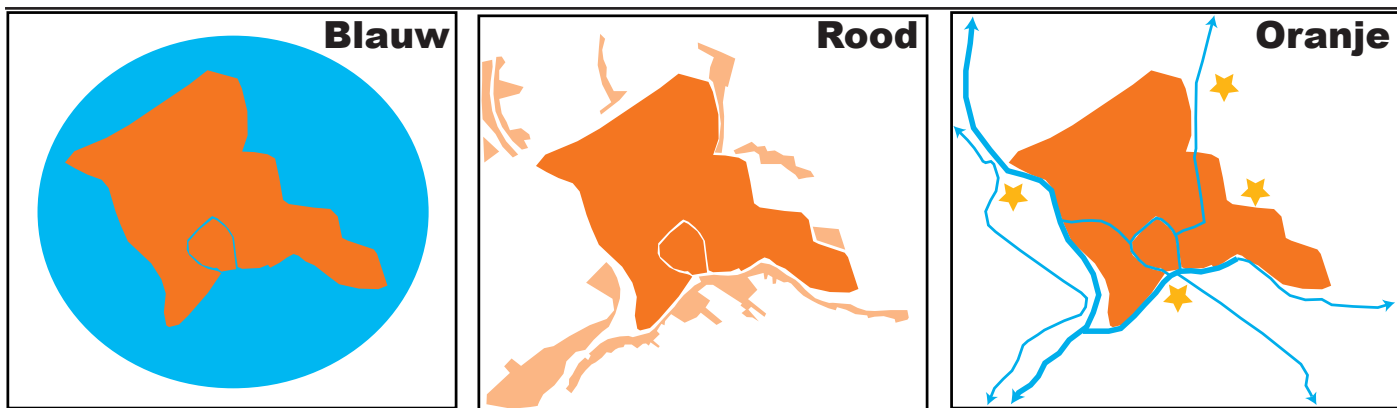
Gouda krijgt een sterke stadsrand, waarbij de dijk het uitzicht biedt over de polder. Bij de sluis kan een 'sluiswachterswoning' worden gebouwd. Uit de opbrengst van deze uit te geven bouwkavel kan een deel van de kosten van de renovatie van de sluis worden betaald. De sluis kan een knooppunt voor culturele activiteiten zijn, of een restaurant dan wel *petit café*. Iets dergelijks is ook voorgesteld voor het oude sluizencomplex in Hansweert, Zeeland. Wanneer vanuit de polder wordt teruggekeken, doet de gevarieerde wand (groen en bebouwing) denken aan een stadstuin. De door de randweg afgesloten weiden kunnen worden ingericht als natuurterrein gecombineerd met Land-art. In De Wijk zou een afdeling van het Binnenvaartmuseum kunnen komen om het culturele erfgoed te versterken of bijvoorbeeld een drijvende woonwijk.

BLAUW

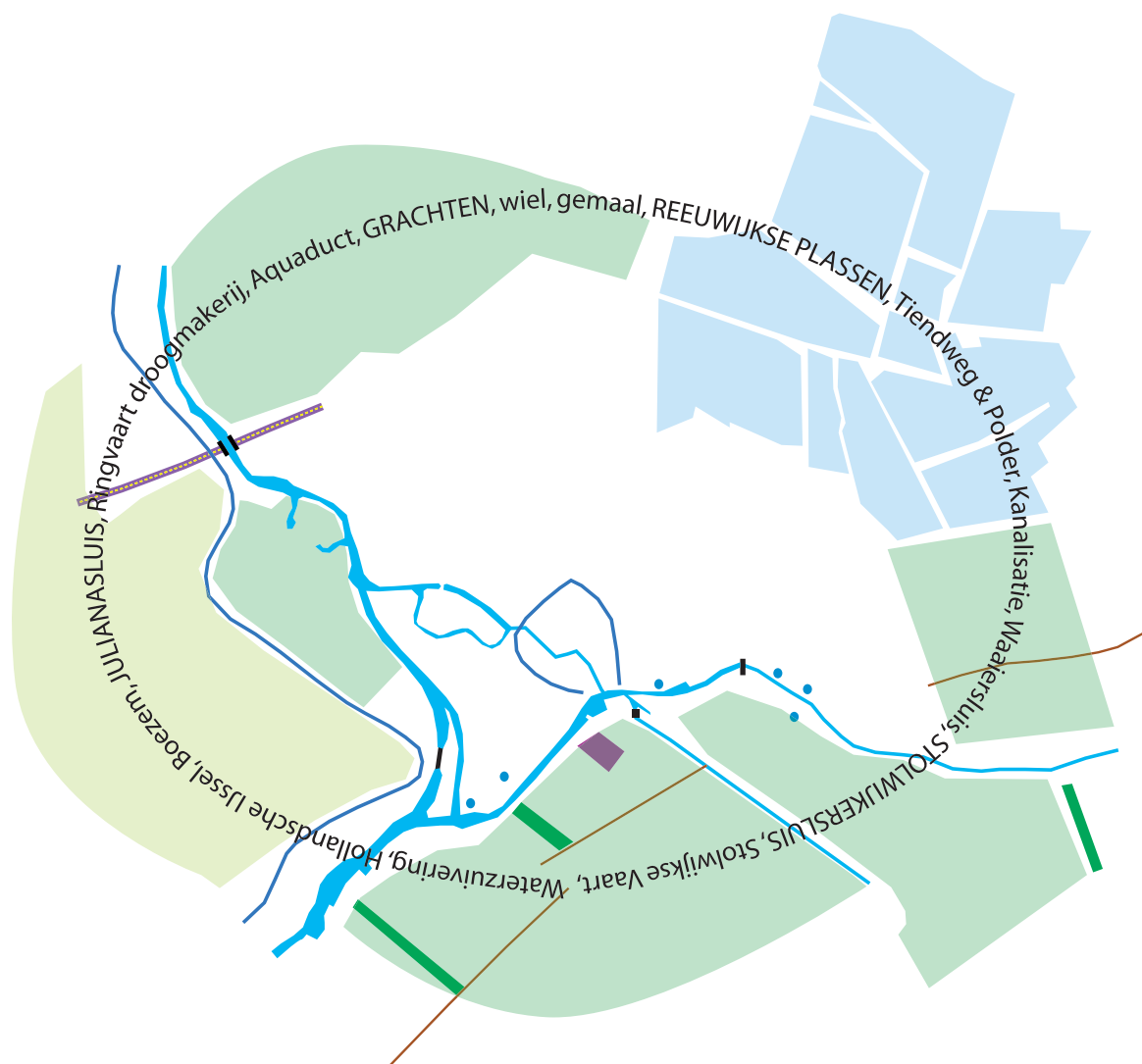
De Krimpenerwaard kent een agrarisch gebruik met verschillende waterstanden. Waterberging speelt binnen en buiten dit gebied een cruciale rol, bijvoorbeeld in de opvang van gebiedseigen water. De sluis kan een knooppunt vormen in de voorlichting hierover, aansluitend bij historische en huidige betekenis van het water voor de stad Gouda. De waterretentie kan gepaard gaan met natuurontwikkeling, waarbij door (agrarisch) beheer de openheid blijft. Verschillende diersoorten, zoals vleermuizen kunnen een plek vinden rond de sluis (bijv. door de sluis om te bouwen tot vleermuisbunker).

ORANJE

De sluis wordt een knooppunt in het recreatienetwerk. Een recreatiehaven voor en/of achter de sluis biedt plaats aan bezoekers van de stad. Een veerpont legt de verbinding tussen haven en stad. Met extra investeringen kan een verbinding worden gelegd tussen IJssel en Lek, waartoe de sluis toegang kan verschaffen. De beweging van het water op de sluisdeuren en de rust blijven bestaan. In de polder naast

De watergeoriënteerde, stedelijke en recreatieve invalshoeken

Watergeoriënteerde rotepunten rond Gouda

In 1988 werd in Gouda het initiatief genomen voor de inrichting van een museumhaven. Hiertoe werd de Stichting Binnenhavenmuseum Turfsingel opgericht. Door de gemeente werd het plan voor een havenmuseum meegenomen bij de inrichting van de Turfsingel waarmee het Binnenhaven museum Turfsingel een feit werd.

In 1991 kreeg het eerste schip, een tjalk uit 1909, een ligplaats in de museumhaven achter de Mallegat-sluis.

<http://www.fonv.nl/ligplaats.html>

het haventje kan zich een soort 'waterboerderij' vestigen, waar passanten informatie kunnen krijgen welke rol water heeft in een polder. Eventueel zou de mogelijkheid gecreëerd kunnen worden om met recreatieve 'fluisterbootjes' via de Stolwijkse vaart de Krimpenerwaard in te varen via nader te ontwikkelen routes.

Deze manieren van kijken naar de sluis en zijn directe omgeving kunnen worden opgevat als bouwstenen voor scenario's. Er kan natuurlijk op meer manieren naar worden gekeken. Dat levert dan andere scenario's op.

We onderscheiden twee groepen scenario's voor de toekomst van de Stolwijkersluis, namelijk functioneel of historisch herstel. Bij *functioneel herstel* behoudt de sluis zijn oorspronkelijke functie als doorgang voor schepen. De functie in het achterliggende land moet dan sterk genoeg zijn om de doorgang en daarmee het herstel van de sluis te verantwoorden. Bij *historisch herstel* worden de oorspronkelijke vorm en functie gerespecteerd, maar is de vestiging van een nieuwe functie nodig om de vorm te ondersteunen. Hierbij spreekt dan voor zich dat de nieuwe functie van de sluis zo sterk moet zijn dat deze de renovatie van de sluis verantwoordt.

SCENARIO'S

Scenario's worden steeds vaker gebruikt als planningsinstrument. Zij hebben veelal drie zaken ten doel. Zij kunnen:

- dienen om de noodzaak van beleidswijziging aan te tonen, omdat de huidige lijn tot ongewenste situaties leidt;
- alternatieven bieden;
- keuzes in het heden aangeven om een gewenste eindsituatie te bereiken.

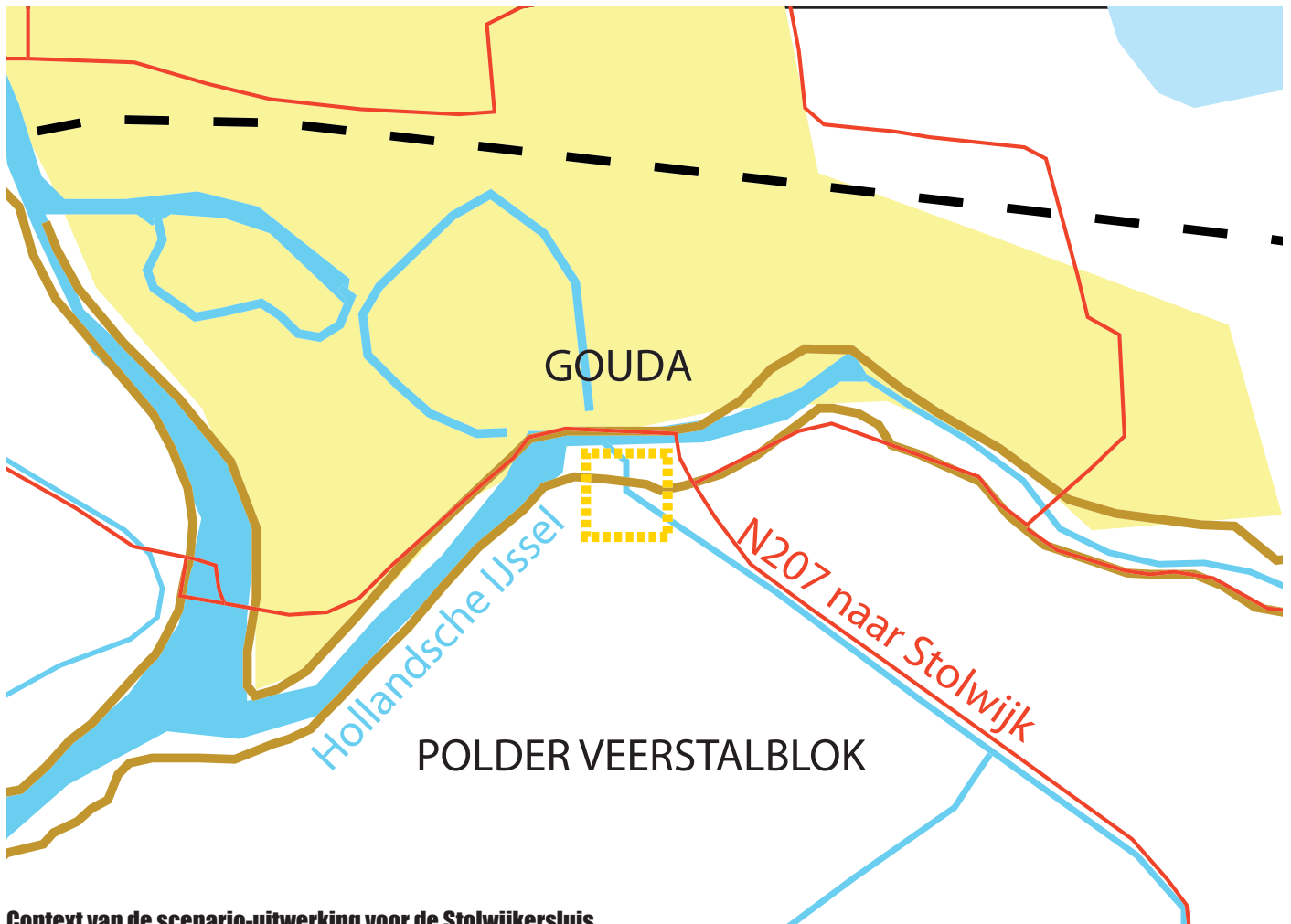
Beide laatste functies zijn relevant in verband met het doel van dit rapport, namelijk belanghebbenden bij elkaar te brengen om gezamenlijk een eindbeeld te creëren. De scenario's kunnen in dit proces een katalyserende rol spelen door mogelijke oplossingen in extreme zin te positioneren en tegelijkertijd het scala aan wensen te etaleren.

We hebben gekozen voor een verkennende aanpak. Hierin gaat het om het bedenken van mogelijke en wenselijke toekomstbeelden. Dit is planning als richting zoeken. In eerste instantie staan fysieke en sociale verschijnselen centraal (het 'wat?'). Het realiteitsgehalte (organisatorisch, bestuurlijk, financieel; kortom: het 'hoe?') komt pas in tweede instantie aan de orde. Het richting zoeken moet worden opgevat als een door alle betrokken en belanghebbende partijen gezamenlijk te doorlopen leerproces waarin beelden worden gevormd en uitgewisseld.

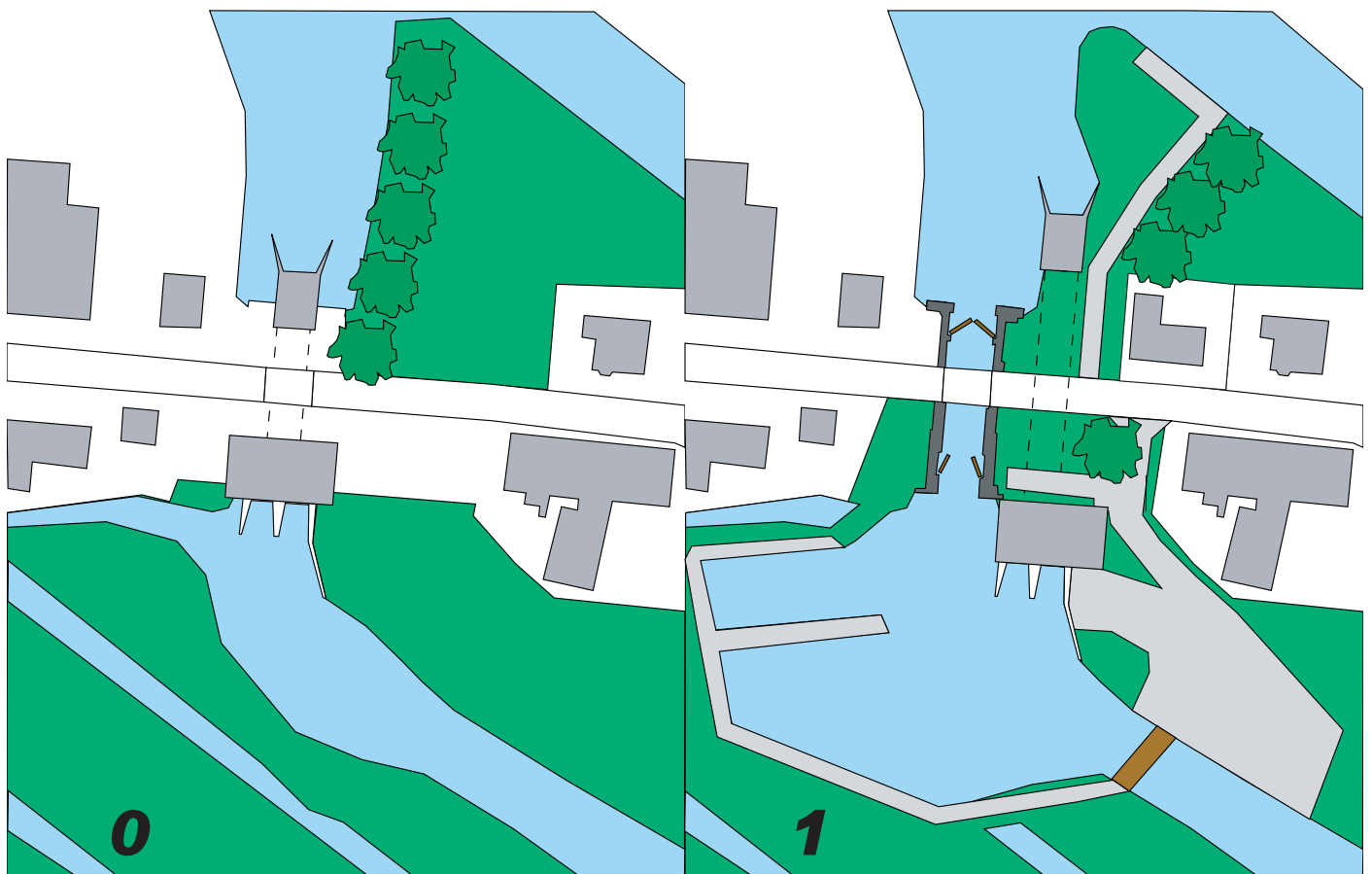
De hieronder gepresenteerde scenario's zijn bedoeld als *eyeopener* of inspiratiebron. Anders gezegd: om te laten zien aan welke mogelijkheden *gedacht* kan worden zonder andere mogelijkheden uit te sluiten. Het is zaak om in een vervolgstudie de visies van andere betrokken en belanghebbende partijen boven water te krijgen.

Alvorens over te gaan tot een beschrijving van de scenario's maken we nog de volgende opmerkingen.

De eerste is dat de sluis samen met de Stolwijksevaart als voormalige ringvaart van de geotrooieerde vervening en de ophaalbruggen over de vaart een in cultuurhistorisch opzicht waardevol ensemble vormt, waarbij overigens de ophaalbruggen van beduidend latere datum zijn dan de sluis en de vaart. Herstel van dit ensemble, in de zin van het creëren van een doorvaartmogelijkheid door de Krimpenerwaard van de Hollandsche IJssel naar de Lek, is in beginsel mogelijk maar zal zeer hoge kosten vergen. Deze kosten moeten grotendeels aan de recreatie worden toegerekend, omdat uit oogpunt van cultuurhistorie alleen het gedeelte tot Stolwijk van belang is. Voor de recreatievaart zou een dergelijke verbinding welkom zijn (verkorting van de noord-zuid vaarroute en vanwege de onveiligheid op de grote rivieren). Probleem is evenwel dat de sluis door de voortgaande bodemdaling in de waard geleidelijk steeds hoger is komen te liggen, een proces dat nog steeds doorgaat. De vaardiepte van de sluis is daarom tamelijk gering. Dit

Context van de scenario-uitwerking voor de Stolwijkersluis

Scenario's 0 en 1 voor de Stolwijkersluis

betekent dat de vaarverbinding, als die er zou komen, slechts voor een deel van de recreatievaart van betekenis kan zijn. Hoewel dit scenario diverse aantrekkelijke kanten heeft, hebben we het met name vanwege de omvang van de ingreep, die zich bovendien ver uitstrekt buiten de sluis en zijn directe omgeving, niet verder uitgewerkt.

Een tweede opmerking vooraf is dat in de scenario's steeds drie elementen samenkomen, namelijk de sluis, het te bouwen gemaal en de functie van de polder Veerstablok. Tussen deze drie elementen moet een balans worden gevonden. De scenario's geven daarvoor een aanzet die nog verder zal moeten worden uitgewerkt. Het accent ligt op een cultureel-recreatieve invulling, eventueel in combinatie met groene en/of blauwe diensten door de betreffende grondeigenaren (natuur, waterberging).

De randweg sluit het gebied naar het zuiden toe af, zowel fysiek als visueel. Om de visuele afsluiting zo gering mogelijk te doen zijn, is aanleg ervan op maaiveldhoogte het meest voor de hand liggend. Op die manier blijft het uitzicht op de openheid van het landschap van de Krimpenerwaard zoveel mogelijk behouden. Een voordeel van de randweg is dat de verkeerslast op de Gouderaksedijk sterk zal afnemen, wat nog kan worden bevorderd door maatregelen die gericht zijn op het verkeersluw maken van de weg. Dit is van belang voor een toekomstige (publieks)functie van de sluis als recreatief of cultureel knooppunt.

De scenario's zijn (zie ook de tekeningen):

Scenario 0: Sloop

Geen herstel, maar bouw van het gemaal op de plek van de sluis. De sluis zelf wordt gesloopt maar de sluiskolk wordt gebruikt voor de doorvoer van het uit te malen water. Een nieuwe coupure in de dijk is niet nodig.

Scenario 1: Haven

Functioneel herstel, waarbij de functie in het achterliggende land sterk genoeg is om de doorgang van de sluis te verantwoorden. Deze functie is watergebonden en voldoet bij voorkeur aan het behoud van de openheid.

In het scenario 'Haven' is een recreantenhaven gesitueerd achter de sluis. In de zomer kunnen hier kleine tot middelgrote boten aanleggen om Gouda te bezoeken. Voor grotere boten wordt een drijvende steiger in De Wijk gebouwd. Eventueel kan een pontje de haven met de oude binnenstad verbinden.

Om dit perspectief mogelijk te maken moet De Wijk voor de sluis worden uitgebaggerd, iets wat nu nog niet in het baggerplan van de Hollandsche IJssel is opgenomen. Het gemaal komt naast de sluis, waarbij de onderhoudsweg ook een kleine parkeerplaats ontsluit.

Scenario 2: Galerie

Historisch herstel, waarbij de functie van de sluis en directe omgeving de restauratie van de sluis verantwoordt. Deze functie kan mogelijk privaat worden uitgebaat, eventueel met financiële steun van de overheid.

In dit scenario is de sluis gereconstrueerd tot expositieruimte. Om aan deze functie te voldoen is de bodem opgehoogd en een trap aangebracht. Vanuit de sluis kan via de binnendijkse sluisdeuren een wandelpad worden gevolgd de polder Veerstablok in. Deze polder vormt de overgang tussen Gouda en de Krimpenerwaard, tussen stad en land. Hier zouden activiteiten als Land-art projecten deze relatie kunnen verbeelden. Ook kan gedacht worden aan een tweejaarlijkse kunstmanifestatie met kunstwerken van natuurlijke materialen.

In plaats van een expositieruimte is ook een horecagelegenheid mogelijk, met een terras aan het water, al dan niet in combinatie met een cultureel-recreatieve bestemming van het poldergebied. Ook kan het accent op natuur worden gelegd.

Scenario's 2 en 3 voor de Stolwijkersluis

Het gemaal ligt naast de sluis, waarbij het gebouw buitendijks zou kunnen liggen. Hierdoor kan een 'sluiswachterswoning' de bestaande bebouwingsrand aanvullen aan de binnendijkse zijde.

Scenario 3: Gemalerie

Historisch herstel in combinatie met de aanleg van het gemaal, waarbij de aanleg van het gemaal de restauratie van de sluis verantwoordt en een nevenfunctie ondersteunt. De nevenfunctie kan een recreatief of informatief knooppunt vormen.

De inlaat van het gemaal komt in de sluiscolk te liggen; een nieuwe coupure in de dijk is daardoor niet nodig. Het gemaal komt buitendijks en ligt in de vaart voor de sluis, waardoor de waterkerende functie van de sluis naar het gemaal verschuift. De verkoop van een woning naast de sluis voorziet in een extra financiering voor de nevenfunctie van de sluis. Deze nevenfunctie beslaat de bovenste meters van de sluiscolk.

In de sluis is een informatieruimte ingericht, die onderdeel uitmaakt van een route rond Gouda. Deze route leidt langs punten die de geschiedenis van de regio op het gebied van het water vertellen. Andere mogelijkheden liggen op het vlak van cultuur, recreatie en natuur, zoals in scenario 2. Om aan deze functie te voldoen is de bodem opgehoogd en een trap aangebracht. De binnendijkse sluisdeuren vormen de uitgang naar een wandelpad in de polder Veerstablok.

VERVOLG

In het voorgaande zijn op basis van een analyse van de situatie ter plaatse een aantal scenario's (mogelijke toekomst) geschetst voor de Stolwijkersluis en zijn directe omgeving. Deze scenario's moeten gezien worden tegen de achtergrond van de groeiende aandacht in de ruimtelijke inrichting van ons land voor de relatie tussen stad en platteland. Het te ontwikkelen landschap is als een tuin, waarin de verbondenheid van de stedeling met zijn leefomgeving tot uitdrukking komt. Deze metafoor impliceert dat we daadwerkelijk moeten en kunnen werken aan de inrichting van het landschap als stedelijke leefomgeving. Termen als 'belevens' en 'verbeelding' staan daarbij centraal. Het landschap als belevingsruimte en de plek als bron van verbeelding dragen bij aan de ontwikkeling van zowel de identiteit van de ruimte als de persoonlijke identiteit van hen die er (tijdelijk) verblijven. Dit sluit aan bij veranderingen die merkbaar zijn in de samenleving, zoals individualisering, meer vrije tijd (en geld om die te besteden) en toenemende luxe. Mobilisering van het cultureel erfgoed speelt daarbij doorgaans een belangrijke rol.

Voor het vervolg is het zaak de verschillende belangen met elkaar te verbinden en – uitgaande van de hiervoor geschetste variëteit aan mogelijkheden – toe te werken naar een gezamenlijk gedragen oplossing. Als eerste stap kan daarbij worden gedacht aan het in kaart brengen van de institutionele posities, wensen en verantwoordelijkheden. Van verschillende kanten is er positieve betrokkenheid en de wil om iets te doen, maar door uiteenlopende wensen en verschillende inschatting van risico's c.q. onzekerheden komen initiatieven niet van de grond. Het is wenselijk de betrokken partijen bij elkaar te brengen in een gezamenlijke bijeenkomst. Deelnemers aan deze bijeenkomst kunnen zijn (vertegenwoordigers van) het hoogheemraadschap, de gemeente, de provincie, het project Hollandsche IJssel, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de landinrichtingscommissie Krimpenerwaard.

Een volgende stap is het betrekken van andere partijen in het proces. Dit uit het oogpunt van verbeteren van de kwaliteit van de planvorming. Het gaat om een breed scala van betrokkenen, zoals de bewoners van de buurtschap Stolwijkersluis, de grondeigenaren en –gebruikers in het gebied, de Stichting Restauratie Stolwijkersluis (waarin o.a. de Historische Vereniging Die Goude is vertegenwoordigd), Werkgroep Gouda <> Krimpenerwaard, Beraad Stadsrand Gouda-Krimpenerwaard, Habiforum (meervoudig ruimtegebruik), culturele en recreatieve organisaties etc. Het is van belang de relevante partijen en hun agenda boven water te krijgen ten behoeve van de plan- en meningsvorming. Aan hen kan bijvoorbeeld de vraag worden voorgelegd welke waarde(n) er naar hun mening verloren zou(den) gaan indien de sluis gesloopt zou worden en hoe daar dan mee omgegaan zou kunnen of moeten worden. Relevant in dit verband is ook weer de vraag naar de relatie van de sluis met zijn omgeving.

Vervolgens moeten de resultaten verder worden uitgewerkt richting besluitvorming. Het is daarbij zaak het proces zoveel mogelijk transparant te houden. Duidelijk moet zijn welke afwegingen in de besluitvorming een rol spelen. Gedurende het proces moet aandacht zijn voor de inbreng van het ontwerpen, zowel architectonisch als landschapsarchitectonisch.

Parallel aan deze stappen en als onderdeel van de te ontwerpen procesarchitectuur moet duidelijkheid worden gecreëerd over in ieder geval de volgende onderwerpen:

- de kosten van historisch en functioneel herstel van de sluis
- idem van het te bouwen gemaal, inclusief meerkosten dan wel besparingen van integratie van sluis en gemaal)
- idem, van de inrichting van de polder Veerstablok
- verdeling van de kosten en financiering (inclusief subsidies)
- problematiek van eigendom, beheer en onderhoud
- rolverdeling overheid en particuliere partijen (faciliterend, initiërend etc.)

Voor een goed verloop van het proces is het noodzakelijk goede afspraken te maken over welke partij het voortouw heeft/krijgt (ontwerp procesarchitectuur, bewaken voortgang en betrokkenheid partijen etc.).

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Baas, H.G., P.P.D. Burm, W.A. Ligtdag en V. Vreugdenhil. Ontgonnen verleden; inzoomen op de historisch-geografische ontwikkeling van het Nederlandse landschap. Uitgave van Bureau Landview i.s.m. het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Expertisecentrum LNV, 2001.

Brink, A. van den. Gespaard landschap; 1. De Stolwijkersluis en de geotrooieerde verving van de Krimpenerwaard. In: Tidinge van Die Goude. Jaargang 21, nr.2, 2003.

Dam, K. van en M. Tillema, Duurzaamheid van het ontworpen landschap; een historische beschrijving en blik in de toekomst voor de Tielerwaard-West en het Noorderpark. Afstudeervak Historische Geografie, Wageningen Universiteit, 2002.

Dam, K. van. Ontwerp en Verleden: ontwikkeling van het bestaande. Open vak Landschapsarchitectuur, Wageningen Universiteit, 2000.

Feddes, F., De Rotterdamse Communicatie Compagnie. Belvedere; beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, bijlage: gebieden. VNG uitgeverij, Den Haag, 1999.

Jong, F. de, Stedebouw in Nederland: 50 jaar Bond van Nederlandse Stedebouwkundigen. Uitgave van De Walburg Pers, Zutphen, 1985.

Kaim, Nadine, Hansweert opent zijn deuren! Een onderzoek naar een nieuwe toekomst voor het oude sluisenplateau. Leerstoelgroep Landgebruiksplanning en Wetenschapswinkel Wageningen UR, Rapport 199. Wageningen, 2003.

Markus, W.C. Bodemkaart van Nederland 1: 50.000; Toelichting bij kaartblad 38 West Gorinchem. Uitgave: Stichting voor Bodemkartering, Wageningen, 1984.

Provincie Zuid-Holland. Cultuurhistorische hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Krimpenerwaard en Gouwestreek. Kaartrapportage, Den Haag, 2003.

Ruiter, F.G. de. De natuur terug in de Krimpenerwaard. In 'NRC Handelsblad', 6 juni 1991.

Stichting voor Bodemkartering. Bodemkaart van Nederland 1:50.000, 38 West Gorinchem. Wageningen, 1984.

Tijhuis-Ten Brinke, G.G.G., A. Jepma, H.Jaspers en J.J.Smink. Intergemeentelijk Structuurplan Veerstablok. Grontmij Advies en Techniek, Waddinxveen, 2002.

Topografische Dienst Nederland. Topografische Atlas Nederland 1:50.000. Uitgave: ANWB, 2de druk, Den Haag, 2002.

Topos, periodiek van het Laboratorium voor de Ruimtelijke Planvorming, jaargang 13, nummer 3, 2003 (diverse artikelen).

Wolters-Noordhoff Atlasproducties. Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000, deel 1 West-Nederland 1839-1859. Wolters Noordhoff bv, Groningen, 1990.

Geraadpleegde internetsites

<http://www.sdu.nl/staatscourant/scdata/gemoverzicht.htm>

<http://grid.let.rug.nl/~welling/maps/blaeu.html>

<http://www.rsnet.nl/sahm/impougou.htm>

<http://www.crwflags.com/fotw/flags>

<http://www.dewoonomgeving.nl>

<http://www.gouda.nl>